

כתב עת לספרות
אמנות
חברה
ביקורת

גליון 6-375 • סיון-תמוז תשע"ד • מאי-יוני 2014 • 45 ₪

הסיפור הקצר בישראל

כתבו על: ירון אביטוב, שולמית הראבן, אביבה זרקה, אלטייב עינאים, נסים
קלדרון, עדנה שמש, עמיחי שלו, דורית שילה
סיפורים: אורית אילן, גלית דהן קרליבך, רבקה ירון, אורי עגנון, צדוק
עלון, גונן נשר, שירה פנקס

וכל יתר המדורים

בין הנביא והזונה: בחיפוש אחר הכאן והעכשיו

יראב בצלאל: מיתרים של אור שמש, הרצאת מוסא חאן, 2010
162 עמ'

א

אף שהספר ראה אור לפני כארבע שנים, גם עכשיו, ואולי דווקא עכשיו, לא פוסק הקורפוס התנ"כי לאתגר את הכתיבה היצירתית בת זמננו, היצאת להתמודד עם אותם נרטיבים קלאסיים מכוננים, כדי לכתוב מחדש את מציאותנו הישראלית (אם על דרך הפירוק והערעור, ואם על דרך הכמיהה ללא נדע). בספר **מיתרים של אור שמש** יוצא יראב בצלאל משדות סבסטיה, בעקבות דעה פלשתינאית חובב ארכיאולוגיה יהודי, כדי להתחבר אל שומרון האלימה של המאה השמינית לפני הספירה - אם בהיכלות שנהב, בהם מתחילים מלכי ישראל במהפכות חצר אכזריות, ואם בבקתות עוני משוערות, שם נמקים קשי יום אל גסיסתם האישית, ובהם דבליים, זונה לעת מצוא, ובתה גומה.

"לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים כי זנה תזנה הארץ", מצווה אלוהים להושע כבר בפרק הראשון של נבואתיו, ואכן ספר הושע הוא ספר היעד שיראב בצלאל מצא לנכון לכתוב אותו מחדש, חרף הקונפליקטואליות הדתית והאישית המביכה כל כך (נישואי נביא לזונה), שהקשתה גם על גדולי המלומדים של הפרשה במשך דורות. כך הרמב"ם, אברהם אבן עזרא, רש"י, המלבי"ם ואחרים - שהתפתלו נוכח סיפור נישואים מוזעזע זה, בניסיון למצוא לו הסבר מניח את הדעת. אמנם היו עוד כהנה וכהנה נביאים (כמו ישעיהו ויחזקאל), שהפתיעו בהתנהגויותיהם התמוהות כדי להוכיח את העם על מעשיהם הנלוזים, אבל מחריותיו של הושע הרחיקו לכת מכלם. הוא המורה ואיש הרוח, שאמור לשמש לקהליו מודל של טוהר ערכי ומוסרי, פונה להכיל בחייו הפרטיים אשה טמאה ובוגדת (לפי החשיבה המקראית), ולהביא עמה לעולם ילדים שיטמאו את זרעו אחריו. לפיכך, דחו המפרשים עלילת חיים זו, בטענם כי דברים אלה לא היו ולא

נברא, ורק נרקמו ופעלו בחזיונותיו הרמיוניים של הנביא. לא כן יראב בצלאל. בספרו שלו הוא קורא את עלילת הדברים כפשוטה, ואת 'החזיונות הרמיוניים' לכאורה, הוא מלביש בסיפור ריאליסטי מצמרר וכואב, שבמרכזו שתי ביוגרפיות. הביוגרפיה של גומה, האשה הזונה, הביוגרפיה של הושע, הנביא איש הרוח - שיש ומשיקות זו לזו, ויש ומתחברות זו לזו, ובחבוריהן מודעת ההתנגשות הטרגית ביניהם, וממילא ההתנגשות הטרגית של 'ממלכת ישראל', שעם ניתוקה מ'ממלכת יהודה' לבנות לאום עצמאי משלה בצפונה של הארץ, מורדר צלמה היהודי כחברה ותרבות - ממלך למלך, ממלחמה למלחמה, ממשבר כלכלי אחד למשנהו.

מה טיבן של הדמויות המרכזיות ברומן ביוגרפי היסטורי זה, וכיצד בחר יראב בצלאל לעצב אותן כנוכחיות אינדיבידואליות בעלות פרסונה חד פעמית משלהן, ובו בעת כייצוגיות לתקופה ומקום?

ב

"אשה לא נולדת, אשה נעשית", כתבה סימון דה בבואר (המין השני, 1949), בהסבירה את תופעתה של האשה כפועל יוצא של 'תרבות' ולא רק 'ביולוגיה'. אמירה זו כחה יפה גם לגבי תופעתה של האשה-הזונה בתרבות הגברית הפטריארכלית, והיינו: זונה לא נולדת, זונה נעשית. ואכן,

גומר בת דבליים לא נולדה זונה. גם אז, כמו היום, לא הגנטיקה הכתיבה את נשיותה, אלא השוכניזם הפאטריארכלי של אביה הקנא, שהחליט להעניש את אמה שלא היתה כנועה מספיק, ולגרש אותה מביתו. אמנם הוא ידע שגירוש זה הוא כדין מוות עבורה; והיינו, התנערותו ממחנה חסות לה, היא בבחינת השלכתה לשטח הפקר, ולידיו של כל גבר. ואכן דבליים, עקרת בית חרדצה ונעימת הליכות, שחיה כל ימיה מוגנת במסגרת משפחתית, מצאה עצמה לפתע נטושה בירכתי שומרון, עם קהל חלכאים ונורכאים. בתחילה ניסתה לפרנס עצמה בעבודות כפיים, אבל כשהגיעה לסף רעב, ועמה ילדה קטנה, השתמשה באותו כלי אחרון שנשאר לה לשרוד, והוא גופה. כך דבליים וכך גומה, שכסביבת גידולה לא נחשפה לאפשרויות אחרות של חיים, זולת תפיסתה את עצמה כאובייקט מיני לסיפוק תאוותיהם של גברים או לתקלות לא צפויות של הידין ולידה.

באחת התקלות האלה, כשהיא מביאה ילד לעולם, בודהה ועוזבה מכל (אמה מתה וכל מאהביה התכחשו לה), מופיע הושע. לפי האינטרפרטציה של יראב בצלאל, הושע הוא נער טבע תמהוני, שחי עם אמו ואחיו בחצר אחת, ולוקח חלק בנגרייה המשפחתית; עם זאת הוא מרבה לשוטט במרחבים הפראיים שמחוץ לעיר שומרון, מנהל שיג ושיח עם חיות בר וממלא פקודותיהן של ישויות רוחניות המצוות עליו להעביר מסרים לאומיים-מוסריים למקומות ציבור הומים, כמו שער העיר. הושע נוסח יראב בצלאל, שלא כמו הושע המקראי המתחכם פוליטית והיסטורית (כפי שמורים המלומדים לעיל), הוא צעיר בראשית דרכו, המתלבט אל מול המצב החברתי-הפוליטי המסואב, ומתוך אכפתיות זו, הוא מקבל עליו להעביר מסרים ('אלוהיים', כדבריו), אך עם כל מאמציו לרדת לפשר יישומם, הם נשארים סתומים ומתסכלים עבורו. במילים אחרות, הושע נמצא מיטלטל נבון, בין אמונתו השלמה בצדקת האל (חרף אי הבנתו אותו) לבין התמרמרותו כנגד הוראותיו המשפילות (כמו לשאת אשה זונה). ואכן המפגש עם גומר בת דבליים, הוא משפיל ומייסר, כאשר על רקע של חברה הוללת, ודרסנית וטוטה, שגומר בת דבליים הופכת לסמלה, מתפתחת מערכת יחסים נביא/זונה כשכל אחד מהם מקרבן את זולתו בדרכו שלו.

כאמור, הושע מצא את גומר בשפל תחתיות. ובכל זאת הוא אוסף אותה מאשפתות, מביא אותה אל ביתו ואל משפחתו (חרף התנגדות אחיו) ומחזיר אותה לחיים. גומר אינה חשה כל תודה למצילה. כמזה, גם היא אינה יודת לפשרם של הדברים התמוהים הקודים אותה. היא אשה שותקת, מתכנסת בעצמה, ומבולבלת היא תודה על עולם אדיש זה - שמתעלל בה כזונה, ומענן אותה כזונה.

בסוגיה דיאלקטית זו, דנה גם ענת גור (מופקרות - נשים בזנות, 2008), בצינה כי מן המפורסמות הוא כי רוב הנשים העוסקות בזנות מבקשות לעזוב, אך הן ממולכות ללא מוצא. ישנם מחקרים הטוענים שזנות אינה רק מילכוד אלא התמכרות - התמכרותה של הזונה אל עיסוקה גם כאל צורך נפשי ממכר. כלומר, ההזדקקות כאן היא לא רק כלכלית אלא גם פסיכולוגית, ונראה שגומר נמנית עם קבוצה זו של מתמכרות נפשית. ואכן עם התאוששותה היא בחרת לפזק מעליה כל מסגרת של שגרה יציבה ומכובדת (כפי שמציע לה הושע), ולמהר לשוב אל עצמה, משחררת מכל התחייבות. דרך אגב, עם התאוששותה - מתגלה גומר כאשה יפה מאין כמוה, המודעת להופעתה ולחושניותה, ולמשחקי האהבה שלה המבוקשים גם בחצרות יועצים ושרים.

עם זאת יש להעיר, כי לא רק התמכרותה לחיי עינוגים ושפע סוחפת אותה להמשיך בהוללויותיה; מקומם אותה הניצול הציני שעושה בה הושע, בהציגו אותה כסמל מרחיק ומביש בראש חצות, רק בשל היחודה אשה זונה. כלומר, גומר מבינה כי לא בה אישית בחר הושע להיות אשתו, אלא הוא משתמש בה ככלי - לעשות פומבי לתודתו, להמחיש את מסריו, ולשכנע את העם ללכת אחריו. אם כך, מה הוא למעשה ההבדל בין הושע

הארץ", וכאמור בין העם ואלוהיו ("ואירשתיך לי באמונה, וידעת את ה'", פרק ב).

באוריה זו של רוח ואהבה מסתיים גם ספרו של יואב בצלאל. אמנם כל הדמויות חוזרות ממסעותיהן מוכות גופנית ונפשית (הרשע מעולם לא לקח אשה אחרת על פני גומר), אבל מסעות אלה, על ניסיונותיהם ותובנותיהם, לימודם עכשיו לא רק סליחה אלא גם הבנה. ואכן, עם סיכום מעורר זה של שיבה ואיחוד, חוזר בצלאל חוצה את ההיסטוריה היהודית לדורותיה, דרך חורבן בית ראשון ושני, לרבות אלפיים שנות גלות, ומצטרף אל ההיסטוריה החדשה של שיבת ציון המודרנית. והשאלה היא: האם שיבת ציון המודרנית פותחת כאן מעגל היסטורי חדש של אהבה ("ואת עמק עכור לפתח תקוה" נוסח הרשע), או של אלימות נוסח השברים העתיקים בשומרון (כדי "להבין טוב יותר את עברנו במולדתנו ההיסטורית", כטענת הארכיאולוג היהודי בפני הרועה הפלסטיני, שם פרק א).

כלומר, האם כדי להבין את עברנו במולדתנו ההיסטורית, פנה בצלאל להתעסק דווקא בתקופת כה מעוררת ומסובכת כמו זו של ממלכת ישראל בסוף המאה השמינית לספירה; לשחזר את סיפורו המקולל של הרשע עם אשתו; ולהתחקות אחר הופעתו הנכמרת של אלהים, שננטש ונעזב על ידי מאמיניו, והוא הרס והגישא מכל - נאבק להחזירם לו בתחבולות.

ואולי להפך: הניסיון לספר מחדש את התנ"ך בתקופה זו או אחרת לא בא להחזיר אותנו אל העבר, כפי שבא לגייס אותו להווה, ולסייע לנו להתמודד עם הווה בלתי אפשרי זה; כך שאולי לא בכדי בחר בצלאל את שומרון, שהיא אחת הצלחות הפוליטיות, החברתיות והמוסריות המכאיבות ביותר בימינו, כשהוא מקביל אותה לשומרון של אז, וההקבלה בין אז לעתה מהדהדת בהתראותיו של הנביא לגבי כל הקורה איתנו - כאן ועכשיו. גם הבחירה לעסוק באשה-זונה מנקודת מבט אמפתית ובגובה העיניים מנתבת אותנו אל אחריות חברתית ואכפתיות יותר. בתקופה זו בה ממשיך הקפיטליזם החזירי להרחיב את שירותי הזנות כתעשייה גלובלית - לרווחיו הוא (סחר נשים), התיאור הפרטני והעקיב כאן (בחייה של גומר), לא רק מקומם אלא עושה את כלנו אשמים. שהרי הביוגרפיה שלה, כפי שהיא מתפתחת כאן, היא תהליך של פירוק מדיוקנה של הזונה - אל נוכחותה של כל אשה באשר היא; אשה, שבתנאי החברה הגברית, המגבילה דחוקת גם היום, ממשיכה להיאבק על עצמיותה, ולשלם את המחיר הכבד של חירותה, ולו רק בנפשה פנימה.

הספר כתוב בצורה רהוטה ופשוטה, מתנסח באיפוק ובשקט, ומתעלה לא פעם לפיוטיות של רגשה והגות. ואכן נראה שהעיסוק הדומיננטי בנביא, מתחבר כמו מאליו לטרנד הספרותי-הרחני המציב במרכז את האדם הפוסט-מודרני, שבכדידותו ובחוסר אנוני מול מציאות אנוכית ומכובת, חותר אל חוויות רחניות, חרץ גופניות, למצוא בהן נחם ותקווה. גם יואב בצלאל בספרו זה פונה לייצר חוויות חרץ-גופניות טרנסצנדנטליות ('דח', 'מלאך'), כשבאמצעותו של הרשע הוא תוהה על חקרו של אלהים, מפנה אליו את שיגו ושיחו בסוגיות אנוש/קיום מטרידות, ומרחח לנו על אותן האזות המציפות גם אותו כמיתרים של אור שמש.

הנביא לבין מאהביה שטופי הזימה? גם כאן וגם כאן היא משמשת אובייקט לשרת צורכיהם של גברים.

ואכן הביוגרפיה של האשה הזונה, המתפתחת כאן, היא ביוגרפיה של אשה מקוללת בעולם של גברים: מקוללת בכדידותה, גם אם קהל הגברים חושק במחמדיה ללא הרף; מקוללת באי יכולתה לשרוד בכוחותיה-היא, כשכל עשייה עצמאית משלה מאוימת על ידי השתלטותו של גבר זר; מקוללת בשל טבעה הנשי-הביולוגי, כשכל היריון ממוטט את מטה לחמה, מנטרל אותה מעבודה ופוגע בגופה וביופיה כמשאבי פרנסתה. ואכן ההיריון והלידה הם מהפרקים הקשים והנאשים בחייה של גומר, באשר כל לידה מצטיירת כאן כמו מחלה רעה, המכרסמת גם בילדים שהיא מביאה לעולם (הן מהרשע והן ממאהביה).

כידוע, עם ההיסטוריה של המקוללים, נמנים גם אנשי רוח וחחים, ודעותיו של הנביא ירמיהו "אורד היום בו יולדתי" (פרק כ), מעידות על כך. גם הביוגרפיה של הנביא הרשע וזעקת בייסוריה, כאשר מעלם חולם, שופע אהבה לכל, הוא הופך לאיש נרדף, הנתקף השכם והערב על ידי אנשי המקום - בשל אשתו וילדי זונה המתגוררים עמו. ואם לא די בכך, הולכת ומשתלטת עליו קללת 'האהבה', והוא מוצא עצמו נטרף בתשוקתו לגומר אשתו. כלומר, הרשע שכולו זוך וטוהר, ואשר יעדו לטהר את העם מחטאיו - חושק עד כלות בגומר, וממילא בייצוגיה שהוא שולל מכל וכל. תעתועיה של 'אהבה' זו מאמלים אותו עד דכא. שהרי חזות הכל בתפיסת עולמו הרחני היא 'האהבה', ואלוהי ישראל הוא אל 'האהבה', ובאהבתו האלוהית נוצר היקום ומתקיימים בו בראיו. לא כן 'אהבתו' של הרשע לגומר - זהו כשלון של 'אהבה' שהאלוהים הכשיל בה אותו, כשהוא מטלטל אותו בין חמדה וסלידה, בין תשוקה ועלבון, בין סליחה והשפלה (כזכור, גומר מנהלת את חייה הכפולים בצדו, כשהיא נעה יום יום בין בית ואימהות, לבין ארמונות שן ופריצות).

בין מערבולות רגשותיו הסותרים, יוצא הרשע להזדעק כנגד חייו המקוללים, וממילא כנגד האלוהים בכבודו ובעצמו. כך הוא חושף את ספקותיו באל, ומטיח את האשמותיו בו: "אלוהים מלא הפתעות... בעל הומור שחור... החיים איתו קשים מנשוא". התפרצויות נואשות אלה מובילות את הרשע לקריסתו, כאשר הוא שב ומודה שחורף כל מאבקיו לאהוב ("על כל הפשעים תכסה אהבה"), אין בו עוד כוח להתעלות מעל גבולותיו כאנוש, ואם עליו בכל זאת לשרוד כדי להמשיך בתפקידו כאיש האלוהים - עליו לגרש את גומר ממנו.

מכאן ואילך נפרדות דרכיהם של הרשע וגומר, וכן פרקי הביוגרפיה שלהם: כאמור, היא נשלחת עם ילדיה אל הרחוב, ובאין לה יכולת לפרנסם, היא מוכרת את עצמה עם ילדיה לשמש באחזה חקלאית; אחזה שמתנהלת כמו בית כלא עם עבודת פרך, ושמשגיחיה ופועליה יודעים רק להתעמר בה, כמו באו להחזיר לה מנה אחת אפיים על חטאיה ועוונותיה (בהתאם לתפיסה המקראית של שכר ועונש). אלא שדווקא כאן מתעצמת גומר, וכאשה גאה שאינה נכנעת לסבל, היא מתמודדת כפועלת וכאם בגיהנום הפוקד אותה במשך שנים, עד שהיא נורקת חולה וקנה, באין בה עוד תועלת.

ג

כידוע, הרשע הוא הנביא הראשון בסדרת שנים-עשר הנביאים שפעלו בתקופת בית ראשון. נבואותיו מתכנסות בקובץ של ארבעה-עשר פרקים בלבד, אך יש בהן מדברי האהבה והפיוס המרגשים ביותר עד היום: "והולכתיה המדבר, ודיברתי על לבה, ונתתי לה את כרמיה משם, ואת עמק עכור לפתח תקוה". אלא שברית זו של פיוס אינה רק בינו לבינה ("ביום ההוא... תקראי איש, ולא תקראי לי עוד בעלי"), כי עם היקום כולו ("וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חייט השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה"), לרבות בין העמים ("וקשת חורב ומלחמה אשבור מן